

Příklad¹ 1: a) Vypočítejte přesně (tj. analyticky) dvojný integrál I funkce $f(x, y) = 2y \cos(xy^2) - 2xy^3 \sin(xy^2)$ na oblasti v rovině xy vymezené přímkami $x = \pi/2$, $x = \pi$, $y = 1$, $y = 2$.

b1) Integrál I z úlohy a) počítejte přibližně numerickou integrací čtyřbodovým Gaussovým schématem. Uveďte výraz, jímž je dána numerická integrace, v podobě připravené pro numerické vyčíslení.

b2) Vyčíslete výraz získaný splněním úkolu b1) a výsledky numerické integrace srovnejte s výsledkem úlohy a).

c1) Integrál I z úlohy a) počítejte přibližně numerickou integrací devítibodovým Gaussovým schématem. Uveďte výraz, jímž je dána numerická integrace, v podobě připravené pro numerické vyčíslení.

c2) Vyčíslete výraz získaný splněním úkolu c1) a výsledky numerické integrace srovnejte s výsledky úloh a) a b2).

Příklad 2: a) Na ploše (geografickém lichoběžníku)

$$\sigma_r = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 \mid x^2 + y^2 + z^2 = r^2 \wedge x < 0 \wedge y > 0 \wedge z > 0 \wedge \frac{2\sqrt{3}z}{3} < r\},$$

kde $r > 0$ je daný parametr, vypočítejte plošný integrál funkce $f(x, y, z) = 10x^2yz$.

b1) Integrál z úkolu a) vypočítejte přibližně numerickou integrací obdélníkovou metodou ve variantě „střed“ aplikovanou ve směru zeměpisné délky s rovnoměrným dělením na tři podintervaly a ve směru zeměpisné šířky s rovnoměrným dělením na dva podintervaly. Uveďte výraz, jímž je dána numerická integrace, v podobě připravené pro bezprostřední numerické vyčíslení.

b2) Vyčíslete výraz získaný splněním úkolu b1) a výsledek numerické integrace srovnejte s výsledkem úlohy a).

c1) Integrál z úkolu a) vypočítejte přibližně numerickou integrací Gaussovou metodou jednak se čtyřmi a také s devíti body. V obou případech uveďte výraz, jímž je dána numerická integrace, v podobě připravené pro bezprostřední numerické vyčíslení.

c2) Vyčíslete výrazy získané splněním úkolu c1) a výsledky numerické integrace srovnejte s výsledkem úloh a) a b2).

Příklad 3: Vypočítejte tok vektorové funkce $\mathbf{g} = (x, y, z)$ plochou σ , která je dána grafem funkce $f(x, y) = y \ln(-x)$, přičemž $(x, y) \in \Omega$ a oblast Ω je vymezena křivkami $y = x^2 - 7$, $y = x$, $x = -2$ a $x = -1$. Plocha σ je orientována jednotkovým normálovým vektorem, jehož třetí souřadnice je záporná.

BODY Z PÍSEMKY:^a

BODY Z TESTU:

BODY Z DŮ:

CELKEM:

ZÁPOČET:

ZNÁMKA:

^aNutná podmínka pro udělení zápočtu – aspoň ... bodů.

(Řešení na další stránce.)

¹Příklady 1 a 2 jsou si velmi podobné a splnění všech jejich úkolů (a to i bez příkladu 3) by bylo časově neúnosné. Tato ukázková písemka tedy není ukázkou skutečné písemky, nýbrž slouží jako ukáзка některých z možných typů úloh. A to záměrně obtížnějších, protože na jejich promyšlení je při samostudiu dostatek času. V zadání písemné práce budou úlohy časově méně náročné.

Řešení příkladu 1: a) Integrál I je dvojnásobný integrál

$$I = \int_1^2 \int_{\pi/2}^{\pi} (2y \cos(xy^2) - 2xy^3 \sin(xy^2)) dx dy. \quad (1)$$

Vnitřní integrál upravíme substitucí (v níž x vystupuje jako proměnná a y jako konstanta) $t = xy^2$, $dt = y^2 dx$ a změnou mezí $x = \pi/2 \mapsto t = \pi y^2/2$, $x = \pi \mapsto t = \pi y^2$

$$\begin{aligned} I &= \int_1^2 \int_{\pi/2}^{\pi} \left(\frac{2}{y} \cos(xy^2) - \frac{2xy^2}{y} \sin(xy^2) \right) y^2 dx dy \\ &= \int_1^2 \int_{\frac{\pi}{2}y^2}^{\pi y^2} \left(\frac{2}{y} \cos t - 2 \frac{t}{y} \sin t \right) dt dy = \int_1^2 \frac{2}{y} \int_{\frac{\pi}{2}y^2}^{\pi y^2} (\cos t - t \sin t) dt dy. \end{aligned}$$

Při výpočtu vnitřního integrálu uplatníme integraci po částech

$$\int t \sin t dt = \left| \begin{array}{cc} u = t & u' = 1 \\ v' = \sin t & v = -\cos t \end{array} \right| = -t \cos t + \int \cos t dt = -t \cos t + \sin t$$

a poté substituci $w = \pi y^2$. Konkrétně

$$\begin{aligned} I &= \int_1^2 \frac{2}{y} \int_{\frac{\pi}{2}y^2}^{\pi y^2} (\cos t - t \sin t) dt dy = \int_1^2 \frac{2}{y} \left[\sin t - (-t \cos t + \sin t) \right]_{\frac{\pi}{2}y^2}^{\pi y^2} dy \\ &= \int_1^2 \frac{2}{y} \left[t \cos t \right]_{\frac{\pi}{2}y^2}^{\pi y^2} dy = \int_1^2 \frac{2}{y} \left(\pi y^2 \cos(\pi y^2) - \frac{\pi}{2} y^2 \cos\left(\frac{\pi}{2} y^2\right) \right) dy \\ &= \int_1^2 \left(2\pi y \cos(\pi y^2) - \pi y \cos\left(\frac{\pi}{2} y^2\right) \right) dy = \left| \begin{array}{cc} w = \pi y^2 & dw = 2\pi y dy \\ y = 1 \mapsto w = \pi & y = 2 \mapsto w = 4\pi \end{array} \right| \\ &= \int_{\pi}^{4\pi} \left(\cos w - \frac{1}{2} \cos \frac{w}{2} \right) dw = \left[\sin w - \sin \frac{w}{2} \right]_{\pi}^{4\pi} = 0 - 0 - (0 - 1) = 1. \quad (2) \end{aligned}$$

b1) Připomeňme Gaussovu-Legendrovu integraci funkce g dvou proměnných na čtverci $[-1, 1]^2$

$$\int_{-1}^1 \int_{-1}^1 g(s, t) ds dt \approx \sum_{i=1}^{n_s} \sum_{j=1}^{n_t} w_{s_i} w_{t_j} g(s_i, t_j), \quad (3)$$

kde s_i , resp. t_j , jsou kořeny Legendrova polynomu stupně n_s , resp. n_t . Čísla w_{s_i} a w_{t_j} jsou odpovídající váhy z Gaussovy-Legendrovy 1D integrace.

Kvůli vztahu (3) je nutné převést integrál (1) z obdélníka $[\pi/2, \pi] \times [1, 2]$ na integraci na čtverci $[-1, 1]^2$.

Připomeňme zobrazení čtverce na obdélník (viz též prezentaci z přednášky), které dvojici souřadnic $(s, t) \in [-1, 1] \times [-1, 1]$ přiřadí dvojici souřadnic $(x, y) \in [a, b] \times [c, d]$

$$x = \frac{(s+1)(b-a)}{2} + a = \frac{(b-a)s + a + b}{2}, \quad y = \frac{(t+1)(d-c)}{2} + c = \frac{(d-c)t + c + d}{2},$$

$$J(s, t) = \begin{vmatrix} \frac{\partial x}{\partial s} & \frac{\partial x}{\partial t} \\ \frac{\partial y}{\partial s} & \frac{\partial y}{\partial t} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \frac{b-a}{2} & 0 \\ 0 & \frac{d-c}{2} \end{vmatrix} = \frac{(b-a)(d-c)}{4},$$

kde $J(s, t)$ je jakobián zobrazení čtverce $[-1, 1] \times [-1, 1]$ na obdélník $[a, b] \times [c, d]$. Pro náš integrál (1) je $a = \pi/2$, $b = \pi$, $c = 1$, $d = 2$, $J(s, t) = \frac{\pi}{8}$, $x = \frac{\pi}{4}(s+3)$, $y = \frac{1}{2}(t+3)$ a

$$I = \frac{\pi}{8} \int_{-1}^1 \int_{-1}^1 \underbrace{f\left(\frac{\pi}{4}(s+3), \frac{1}{2}(t+3)\right)}_{g(s, t) \text{ v (3)}} ds dt. \quad (4)$$

Nyní již můžeme uplatnit (3) na výpočet integrálu (4), přičemž čtyřbodovému schématu odpovídá $n_s = 2 = n_t$ a

$$s_1 = t_1 = -\frac{1}{\sqrt{3}} = -\frac{\sqrt{3}}{3}, \quad s_2 = t_2 = \frac{1}{\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{3}, \quad w_{s_1} = w_{s_2} = w_{t_1} = w_{t_2} = 1.$$

Konkrétně,

$$\begin{aligned} I &\approx \frac{\pi}{8} (g(s_1, t_1) + g(s_1, t_2) + g(s_2, t_1) + g(s_2, t_2)) \\ &= \frac{\pi}{8} \left(f\left(\frac{\pi}{4}(s_1 + 3), \frac{1}{2}(t_1 + 3)\right) + f\left(\frac{\pi}{4}(s_1 + 3), \frac{1}{2}(t_2 + 3)\right) \right) \\ &\quad + \frac{\pi}{8} \left(f\left(\frac{\pi}{4}(s_2 + 3), \frac{1}{2}(t_1 + 3)\right) + f\left(\frac{\pi}{4}(s_2 + 3), \frac{1}{2}(t_2 + 3)\right) \right) \\ &= \frac{\pi}{8} \left(f\left(\frac{\pi}{4}\left(-\frac{1}{\sqrt{3}} + 3\right), \frac{1}{2}\left(-\frac{1}{\sqrt{3}} + 3\right)\right) + f\left(\frac{\pi}{4}\left(-\frac{1}{\sqrt{3}} + 3\right), \frac{1}{2}\left(\frac{\sqrt{3}}{3} + 3\right)\right) \right) \\ &\quad + \frac{\pi}{8} \left(f\left(\frac{\pi}{4}\left(\frac{\sqrt{3}}{3} + 3\right), \frac{1}{2}\left(-\frac{1}{\sqrt{3}} + 3\right)\right) + f\left(\frac{\pi}{4}\left(\frac{\sqrt{3}}{3} + 3\right), \frac{1}{2}\left(\frac{\sqrt{3}}{3} + 3\right)\right) \right). \end{aligned}$$

b2) I s pomocí kalkulačky se zdá vyčíslení předchozího výrazu poměrně pracné. Výpočty si lze usnadnit tím, že si připravíme mezivýsledky pro xy^2 a integrovaný výraz v (1) upravíme na

$$f(x, y) = 2y \cos(xy^2) - 2xy^3 \sin(xy^2) = 2y (\cos(xy^2) - xy^2 \sin(xy^2)).$$

Dospějeme k²

$$\begin{aligned} I &\approx 0,3926990818(-4,593306312 + 7,742139895 + 6,952974016 - 16,81533963) \\ &= -2,636397864, \end{aligned} \tag{5}$$

což je hodnota nečekaně vzdálená od (2).

c1) Devítibodové integrační schéma je dáno parametry $n_s = 3 = n_t$ a

$$\begin{aligned} s_1 = t_1 &= -\sqrt{\frac{3}{5}}, \quad s_2 = t_2 = 0, \quad s_3 = t_3 = \sqrt{\frac{3}{5}}, \\ w_{s_1} = w_{s_3} = w_{t_1} = w_{t_3} &= \frac{5}{9}, \quad w_{s_2} = w_{t_2} = \frac{8}{9}. \end{aligned}$$

Váhy se již nerovnají jedné, musíme je uvést v příslušném výrazu, tj.

$$\begin{aligned} I &\approx \frac{\pi}{8} \left(\frac{25}{81} g(s_1, t_1) + \frac{40}{81} g(s_1, t_2) + \frac{25}{81} g(s_1, t_3) + \frac{40}{81} g(s_2, t_1) + \frac{64}{81} g(s_2, t_2) \right. \\ &\quad \left. + \frac{40}{81} g(s_2, t_3) + \frac{25}{81} g(s_3, t_1) + \frac{40}{81} g(s_3, t_2) + \frac{25}{81} g(s_3, t_3) \right) \end{aligned} \tag{6}$$

$$\begin{aligned} &= \frac{\pi}{8 \cdot 81} \left(25(g(s_1, t_1) + g(s_1, t_3) + g(s_3, t_1) + g(s_3, t_3)) + 64g(s_2, t_2) \right. \\ &\quad \left. + 40(g(s_1, t_2) + g(s_2, t_1) + g(s_2, t_3) + g(s_3, t_2)) \right). \end{aligned} \tag{7}$$

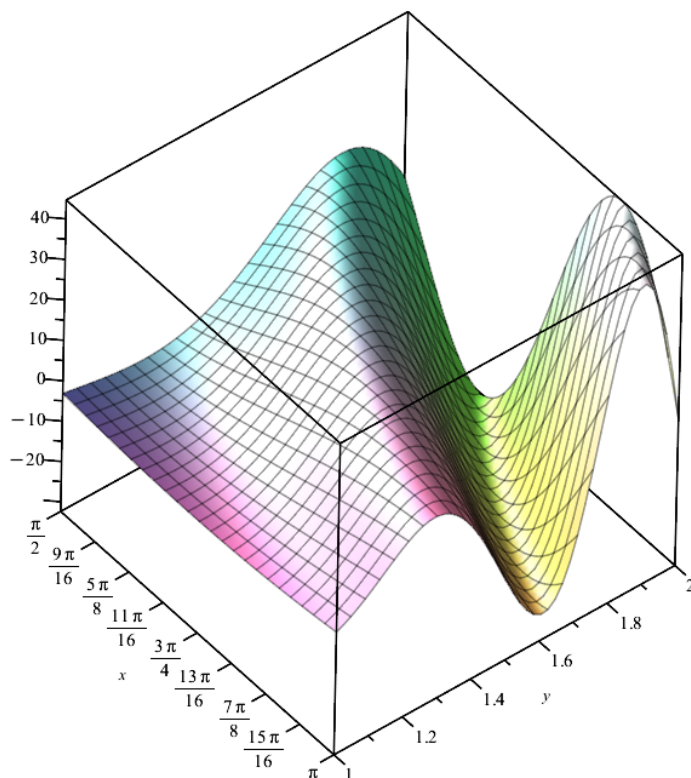
Rozepsání do výrazu s argumenty funkce f je analogické jako v části a1), jen delší.

c2) Také vyčíslení výrazu (7) je pracnější než v části a2). Vyjde

$$I \approx 2,999980355, \tag{8}$$

---

²Poslední dvě až tři desetinná místa se mohou lišit podle použité výpočetní techniky a zvoleného postupu vyčíslení.

OBRÁZEK 1. K příkladu 1. Graf funkce f .

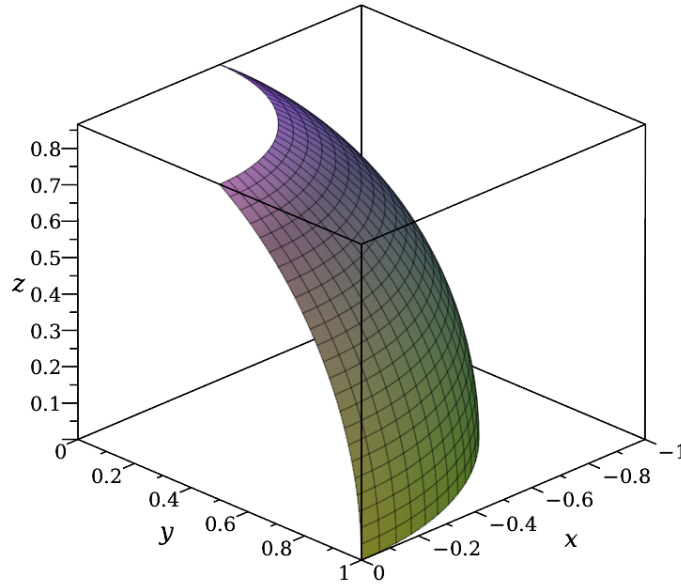
což sice je proti (5) zlepšení, ale ve srovnání s (2) neuspokojivé.

Poznámka: Důvod nepřesnosti použité numerické integrace je patrný z grafu funkce f , viz obr. 1.

Vidíme, že funkce f na obdélníku $[\pi/2, \pi] \times [1, 2]$ má výrazně zvlněný graf a nabývá maxima cca 40 a minima cca -30 , přičemž její integrál je roven jedné, takže objemy mezi rovinou xy a kladnými částmi grafu a mezi rovinou xy a zápornými částmi grafu se liší jen o jedničku. Takové chování lze stěží dostatečně přesně vystihnout čtyřmi, případně devíti body, v nichž vyčíslíme hodnotu funkce f . Hlubší příčina tkví v tom, že G-L integrace je přesná pro polynomy jistých stupňů, pokud tedy integrovanou funkci lze dosti přesně vystihnout takovým polynomem, bude i výsledek její numerické G-L integrace dosti blízko k hodnotě přesné integrace. Pro dobré vystižení grafu naší funkce f však polynomy nižších stupňů nestačí, proto není překvapivé, že numerická integrace zpočátku nedává dobré výsledky.

Výpočetními pokusy byste zjistili, že G-L integrace s 16 body dává $I \approx 0,6802346987$, a teprve 25 integračních bodů vede k uspokojivému přiblížení k přesné hodnotě integrálu, konkrétně $I \approx 1,010213886$.

Ke zvýšení přesnosti numerické integrace se praxi také zvyšuje počet integračních bodů, avšak obvykle nikoli cestou zvyšování stupně aproximačních polynomů (které stojí v pozadí G-L integrační metody), nýbrž rozdělením integrační oblasti na několik menších podoblastí, na nichž se pak integruje čtyřbodovou nebo devítibodovou formulí. V našem

OBRÁZEK 2. K příkladu 2. Plocha σ_r , kde $r = 1$.

případě například

$$I = \int_1^2 \int_{\pi/2}^{\pi} f(x, y) dx dy = \int_1^{3/2} \int_{\pi/2}^{3\pi/4} f(x, y) dx dy + \int_1^{3/2} \int_{3\pi/4}^{\pi} f(x, y) dx dy \\ + \int_{3/2}^2 \int_{\pi/2}^{3\pi/4} f(x, y) dx dy + \int_{3/2}^2 \int_{3\pi/4}^{\pi} f(x, y) dx dy$$

a každý ze čtyř dvojnásobných integrálů pak integrujeme numericky. Při použití čtyřbodového schématu dostaneme $I \approx 2,008578995$, při devítibodovém schématu $I \approx 0,927420046$ a při šestnáctibodovém $1,001572616$.

Řešení příkladu 2: a) Plocha σ_r je částí kulové plochy (sféry) vymezenou rovinami yz a xz a dvěma rovinami rovnoběžnými se souřadnou rovinou xy , viz obr. 2.

Plochu můžeme parametrizovat výrazy, které známe ze substituce do sférických souřadnic, tj. s využitím vztahů $x = r \cos \lambda \cos \varphi$, $y = r \sin \lambda \cos \varphi$, $z = r \sin \varphi$. Plochu σ_r tedy budeme parametrizovat zobrazením

$$\mathbf{G}(r; \lambda, \varphi) = (r \cos \lambda \cos \varphi, r \sin \lambda \cos \varphi, r \sin \varphi).$$

Rozsahy $\lambda \in (\pi/2, \pi)$ a $\varphi \in (0, \pi/3)$ lze odvodit např. úvahou nebo z náčrtku, případně výpočtem z nerovností vymezujících plochu

$$z > 0 \Rightarrow r \sin \varphi > 0 \stackrel{r>0}{\Rightarrow} \sin \varphi > 0 \quad \varphi \in (0, \pi/2), \quad (9)$$

$$\frac{2\sqrt{3}z}{3} < r \Rightarrow \frac{2\sqrt{3}r \sin \varphi}{3} < r \Rightarrow \sin \varphi < \sqrt{3}/2 \stackrel{(9)}{\Rightarrow} \boxed{\varphi \in (0, \pi/3)}, \quad (10)$$

$$x < 0 \Rightarrow r \cos \lambda \cos \varphi < 0 \stackrel{r>0, \cos \varphi > 0}{\Rightarrow} \cos \lambda < 0 \Rightarrow \lambda \in (\pi/2, 3\pi/2); \quad (11)$$

$$y > 0 \Rightarrow r \sin \lambda \cos \varphi > 0 \stackrel{r>0, \cos \varphi > 0}{\Rightarrow} \sin \lambda > 0 \Rightarrow \lambda \in (0, \pi); \quad (12)$$

$$(11) \text{ a } (12) \Rightarrow \boxed{\lambda \in (\pi/2, \pi)},$$

kde jsme v (9) využili toho, že z principu je (zeměpisná šířka) $\varphi \in [-\pi/2, \pi/2]$, avšak výsledek integrace nezáleží na konečném počtu hodnot úhlů, tedy se můžeme omezit na základní interval $(-\pi/2, \pi/2)$ v kombinaci s nerovností $\sin \varphi > 0$.

Než začneme integrovat, spočteme³

$$\begin{aligned}
& \|\mathbf{G}_\lambda(r; \lambda, \varphi) \times \mathbf{G}_\varphi(r; \lambda, \varphi)\| \\
&= \|(-r \sin \lambda \cos \varphi, r \cos \lambda \cos \varphi, 0) \times (-r \cos \lambda \sin \varphi, -r \sin \lambda \sin \varphi, r \cos \varphi)\| \\
&= \|(r \cos \lambda \cos \varphi r \cos \varphi - 0, 0 + r \sin \lambda \cos \varphi r \cos \varphi, \\
&\quad r \sin \lambda \cos \varphi r \sin \lambda \sin \varphi + r \cos \lambda \cos \varphi r \cos \lambda \sin \varphi)\| \\
&= \|(r^2 \cos \lambda \cos^2 \varphi, r^2 \sin \lambda \cos^2 \varphi, r^2 \sin^2 \lambda \cos \varphi \sin \varphi + r^2 \cos^2 \lambda \cos \varphi \sin \varphi)\| \\
&= \|(r^2 \cos \lambda \cos^2 \varphi, r^2 \sin \lambda \cos^2 \varphi, r^2 \cos \varphi \sin \varphi)\| \\
&= \sqrt{r^4 \cos^2 \lambda \cos^4 \varphi + r^4 \sin^2 \lambda \cos^4 \varphi + r^4 \cos^2 \varphi \sin^2 \varphi} \\
&= r^2 \sqrt{\cos^4 \varphi + \cos^2 \varphi \sin^2 \varphi} = r^2 \sqrt{\cos^2 \varphi (\cos^2 \varphi + \sin^2 \varphi)} = r^2 \cos \varphi,
\end{aligned}$$

kde jsme využili rovností $\sin^2 \lambda + \cos^2 \lambda = 1$, $\sin^2 \varphi + \cos^2 \varphi = 1$ a toho, že⁴ pro $\varphi \in (0, \pi/3)$ je $\cos \varphi > 0$.

Funkci f vyjádříme v proměnných λ , φ a s parametrem r , transformovanou funkci označíme $\hat{f}$. Konkrétně

$$\begin{aligned}
\hat{f}(r; \lambda, \varphi) &= 10(r \cos \lambda \cos \varphi)^2 r \sin \lambda \cos \varphi r \sin \varphi \\
&= 10r^4 \sin \lambda \cos^2 \lambda \sin \varphi \cos^3 \varphi.
\end{aligned}$$

Nyní již můžeme integrovat⁵

$$I = \iint_{\sigma_r} f dS = 10 \int_{\pi/2}^{\pi} \int_0^{\pi/3} r^4 \sin \lambda \cos^2 \lambda \sin \varphi \cos^3 \varphi r^2 \cos \varphi d\varphi d\lambda \quad (13)$$

$$= 10r^6 \int_{\pi/2}^{\pi} \underbrace{\sin \lambda \cos^2 \lambda}_{g(\lambda)} d\lambda \int_0^{\pi/3} \underbrace{\sin \varphi \cos^4 \varphi}_{q(\varphi)} d\varphi \quad (14)$$

$$\begin{aligned}
&= 10r^6 \left[-\frac{1}{3} \cos^3 \lambda \right]_{\lambda=\pi/2}^{\lambda=\pi} \left[-\frac{1}{5} \cos^5 \varphi \right]_{\varphi=0}^{\varphi=\pi/3} \\
&= \frac{10r^6}{15} (-1 - 0) \left(\frac{1}{32} - 1 \right) = \frac{2r^6}{3} \frac{31}{32} = \frac{r^6}{3} \frac{31}{16} = \frac{31}{48} r^6 \approx 0,6458333333r^6, \quad (15)
\end{aligned}$$

což je hledaný přesný výsledek a jeho numerické přiblížení na 10 desetinných míst.

b1) Cílem je numericky aproximovat dvojnásobný integrál funkce $g(\lambda)q(\varphi)$, viz řešení úkolu a). Z (14) plyne, že postačí numericky integrovat dvě funkce jedné proměnné. Interval $(\pi/2, \pi)$ rozdělíme na tři podintervaly délky $h_\lambda = \pi/6$, integrační body budou v jejich středech: $\lambda_1 = 7\pi/12$, $\lambda_2 = 3\pi/4$ a $\lambda_3 = 11\pi/12$. Interval $(0, \pi/3)$ rozdělíme na dva podintervaly délky $h_\varphi = \pi/6$, integrační body budou v jejich středech: $\varphi_1 = \pi/12$ a $\varphi_2 = \pi/4$. Počítejme pomocí numerické aproximace součinu integrálů v (14)

$$I \approx 10r^6 (g(\lambda_1) + g(\lambda_2) + g(\lambda_3)) (q(\varphi_1) + q(\varphi_2)) h_\lambda h_\varphi. \quad (16)$$

³Jde délku normálového vektoru daného vektorovým součinem tečných vektorů získaných parciální derivací funkce $\mathbf{G}$ podle λ a φ .

⁴Zaměřujeme se na $\varphi \in (0, \pi/3)$, viz (10), i když $\cos \varphi > 0$ platí na větším intervalu.

⁵Po transformaci souřadnic integrujeme součin $\hat{f}(r; \lambda, \varphi) \|\mathbf{G}_\lambda(r; \lambda, \varphi) \times \mathbf{G}_\varphi(r; \lambda, \varphi)\|$.

Výraz (16) je přípravou k bezprostřednímu výpočtu numerické aproximace hodnoty I .⁶

b2) Nyní postačí dosadit do výrazu (16)

$$I \approx 10r^6 \cdot 0,6597396084 \cdot 0,4020819615 \cdot 0,2741556779 \approx 0,7272511103r^6. \quad (17)$$

Při srovnání s (15) vidíme, že numerický výpočet integrálu vedl k přecenění hodnoty I .

c1) Nejprve je nutné integraci (14) převést na integraci na čtverci $[-1, 1] \times [-1, 1]$. Ve speciálním případě (14), kdy se integrace na čtverci rovná součinu integrálů na intervalu $[-1, 1]$, postačí jednotlivé integrály v (14) transformovat na interval $[-1, 1]$.⁷ V případě proměnné λ se interval $[-1, 1]$ má zobrazit na interval $[\pi/2, \pi]$, a to nejjednodušším způsobem, tj. lineárně, konkrétně vztahem $\lambda = cu + d$, kde $u \in [-1, 1]$. Odtud získáme jak rovnice $\pi/2 = -c + d$ a $\pi = c + d$ s řešením $c = \pi/4$, $d = 3\pi/4$, tak poté vztah $d\lambda = \frac{\pi}{4}du$. Obdobně u proměnné $\varphi = \alpha v + \beta$ dostaneme rovnice $0 = -\alpha + \beta$, $\pi/3 = \alpha + \beta$ s řešením $\alpha = \pi/6$, $\beta = \pi/6$, jakož i $d\varphi = \frac{\pi}{6}dv$.⁸

$$\begin{aligned} I &= 10r^6 \int_{\pi/2}^{\pi} g(\lambda) d\lambda \int_0^{\pi/3} q(\varphi) d\varphi \\ &= 10r^6 \int_{-1}^1 g\left(\frac{\pi}{4}u + \frac{3\pi}{4}\right) \frac{\pi}{4} du \int_{-1}^1 q\left(\frac{\pi}{6}v + \frac{\pi}{6}\right) \frac{\pi}{6} dv \\ &= \frac{5\pi^2 r^6}{12} \int_{-1}^1 \underbrace{g\left(\frac{\pi}{4}u + \frac{3\pi}{4}\right)}_{\hat{g}(u)} du \int_{-1}^1 \underbrace{q\left(\frac{\pi}{6}v + \frac{\pi}{6}\right)}_{\hat{q}(v)} dv \end{aligned} \quad (18)$$

Integrály v (18) spočítáme přibližně čtyřbodovým Gaussovým schématem na čtverci $[-1, 1] \times [-1, 1]$, tj. s dvoubodovým schématem s uzly $\pm 1/\sqrt{3}$ a vahami 1 na intervalu $[-1, 1]$.

$$I \approx \frac{5\pi^2 r^6}{12} \left(\hat{g}(-1/\sqrt{3}) \cdot 1 + \hat{g}(1/\sqrt{3}) \cdot 1 \right) \left(\hat{q}(-1/\sqrt{3}) \cdot 1 + \hat{q}(1/\sqrt{3}) \cdot 1 \right). \quad (19)$$

Devítibodové Gaussovo schéma na čtverci uplatněné na (18) je odvozeno z postavení tří bodů na intervalu $[-1, 1]$ jak na ose u , tak na ose v . Body $-\sqrt{3}/5$, 0 , $\sqrt{3}/5$ mají váhy (po řadě) $5/9$, $8/9$, $5/9$. Numerická integrace:

$$\begin{aligned} I &\approx \frac{5\pi^2 r^6}{12} \left(\hat{g}(-\sqrt{3}/5) \cdot 5/9 + \hat{g}(0) \cdot 8/9 + \hat{g}(\sqrt{3}/5) \cdot 5/9 \right) \\ &\quad \times \left(\hat{q}(-\sqrt{3}/5) \cdot 5/9 + \hat{q}(0) \cdot 8/9 + \hat{q}(\sqrt{3}/5) \cdot 5/9 \right). \end{aligned} \quad (20)$$

⁶Požaduje se jen zápis numerického schématu ve tvaru (16) s údaji o hodnotách zúčastněných proměnných a parametrů, případně po jejich dosazení, tj.

$$I \approx 10r^6 (g(7\pi/12) + g(3\pi/4) + g(11\pi/12)) (q(\pi/12) + q(\pi/4)) \pi^2/36.$$

Dále obdobně, viz (19) a (20).

⁷Podívejme se, co lze vyčíst z (3), jestliže funkci g lze vyjádřit jako součin dvou funkcí jedné proměnné, tj. $g(s, t) = p(s)q(t)$. Pak

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^{n_s} \sum_{j=1}^{n_t} w_{s_i} w_{t_j} g(s_i, t_j) &= \sum_{i=1}^{n_s} \sum_{j=1}^{n_t} w_{s_i} p(s_i) w_{t_j} q(t_j) \\ &= \sum_{i=1}^{n_s} w_{s_i} p(s_i) \left(\sum_{j=1}^{n_t} w_{t_j} q(t_j) \right) = \left(\sum_{j=1}^{n_t} w_{t_j} q(t_j) \right) \left(\sum_{i=1}^{n_s} w_{s_i} p(s_i) \right), \end{aligned}$$

což odpovídá součinu numerické G-L integrace funkce p na intervalu $[-1, 1]$ a numerické G-L integrace funkce q na intervalu $[-1, 1]$. Odtud plyne vztah mezi čtyřbodovou (devítibodovou) numerickou integrací na čtverci $[-1, 1]^2$ a dvoubodovou (tříbodovou) integrací jednotlivých funkcí na intervalu $[-1, 1]$.

⁸Nebo lze použít příslušné vztahy z řešení části b1) příkladu 1.

c2) Dosadíme do výrazu (19) odpovídajícímu čtyřbodovému schématu

$$I \approx \frac{5\pi^2 r^6}{12} 0,3916798988 \cdot 0,3541071099 = 0,5703670580 r^6. \quad (21)$$

Pozorujeme, že numerický výpočet integrálu vedl k podcenění hodnoty I z (15).

Z výrazu (20) odpovídajícímu devítibodovému schématu po dosazení dostaneme

$$I \approx \frac{5\pi^2 r^6}{12} 0,4260339178 \cdot 0,3707179153 = 0,6494956609 r^6. \quad (22)$$

Srovnání s (15), (17), (21) a (22) ukazuje, že nyní numerický výpočet už celkem uspokojivě aproximuje přesnou hodnotu integrálu.

Řešení příkladu 3: Pro integraci je vhodné mít jasnou představu o oblasti Ω :

$$\Omega = \{(x, y) \in \mathbb{R}^2 : x \in (-2, -1) \wedge x^2 - 7 < y < x\} \quad (23)$$

Dále je nutné určit normálový vektor plochy σ . Lze postupovat dvěma způsoby. Můžeme si například připomenout, že v Matematice 2 jsme zjistili, že normálový vektor grafu funkce $z = f(x, y)$ v bodě $[x, y, f(x, y)]$ je dán výrazem (kde $A = (x, y)$)

$$\mathbf{n} = \left(\frac{\partial f}{\partial x}(A), \frac{\partial f}{\partial y}(A), -1 \right) = \left(\frac{y}{x}, \ln(-x), -1 \right), \quad (24)$$

jenž odpovídá gradientu funkce $F(x, y, z) = f(x, y) - z$ v bodě $[x, y, f(x, y)]$.

Nebo můžeme postupovat pomocí parametrizace $\mathbf{X}$ plochy σ . Parametrizaci bodu $[x, y, z] \in \sigma$ vyčteme přímo ze zadání úlohy

$$(x, y, z) = \mathbf{X}(u, v) = (u, v, f(u, v)),$$

kde⁹ $(u, v) \in \Omega$, proměnná u je totožná s proměnnou x a proměnná v je totožná s proměnnou y . Tečné vektory v bodě $[u, v, f(u, v)]$ jsou

$$\begin{aligned} \mathbf{X}_u &= \left(\frac{\partial x}{\partial u}(u, v), \frac{\partial y}{\partial u}(u, v), \frac{\partial z}{\partial u}(u, v) \right) = \left(1, 0, \frac{v}{u} \right), \\ \mathbf{X}_v &= \left(\frac{\partial x}{\partial v}(u, v), \frac{\partial y}{\partial v}(u, v), \frac{\partial z}{\partial v}(u, v) \right) = (0, 1, \ln(-u)). \end{aligned}$$

Normálový vektor $\hat{\mathbf{n}}$ získáme vektorovým součinem

$$\hat{\mathbf{n}} = \mathbf{X}_u \times \mathbf{X}_v = \left(1, 0, \frac{v}{u} \right) \times (0, 1, \ln(-u)) = \left(-\frac{v}{u}, -\ln(-u), 1 \right).$$

Vidíme, že třetí souřadnice vektoru $\hat{\mathbf{n}}$ je kladná, k výpočtu tedy použijeme normálový vektor opačně orientovaný, viz (24).

---

⁹Proměnné u a v jsou zavedeny jen kvůli značení parametrizace plochy v oficiálním taháku. Je ovšem možné zůstat u proměnných x a y a napsat parametrizaci pro ně. Ostatně níže při výpočtu toku plochou využíváme toho, že $x \equiv u$ a $y \equiv v$. Roli $\vec{F}$, viz tahák, v naší úloze hraje vektorová funkce $\mathbf{g}$.

Nyní již můžeme přistoupit k výpočtu toku

$$\begin{aligned}
 \iint_{\sigma} \mathbf{g} \cdot d\mathbf{S} &= \iint_{\sigma} \mathbf{g} \cdot \mathbf{n} dS = \int_{-2}^{-1} \int_{x^2-7}^x (x, y, y \ln(-x)) \cdot \left(\frac{y}{x}, \ln(-x), -1 \right) dy dx \\
 &= \int_{-2}^{-1} \int_{x^2-7}^x (y + y \ln(-x) - y \ln(-x)) dy dx = \int_{-2}^{-1} \int_{x^2-7}^x y dy dx \\
 &= \frac{1}{2} \int_{-2}^{-1} [y^2]_{x^2-7}^x dx = \frac{1}{2} \int_{-2}^{-1} (x^2 - (x^4 - 14x^2 + 49)) dx \\
 &= \frac{1}{2} \int_{-2}^{-1} (-x^4 + 15x^2 - 49) dx = \frac{1}{2} \left[-\frac{1}{5}x^5 + 5x^3 - 49x \right]_{-2}^{-1} \\
 &= \frac{1}{2} \left[\frac{1}{5} - 5 + 49 - \left(-\frac{32}{5} - 40 + 98 \right) \right] = \frac{1}{2} \left[-\frac{31}{5} + 44 - 58 \right] \\
 &= \frac{1}{2} \left[-\frac{31}{5} - 14 \right] = -\frac{101}{10}.
 \end{aligned}$$